

Messing eindigt zijn boek met het aanhalen van het gedenkboek van de staatsmijnen uit 1952. De toen nog onaantastbaar geachte constante, met name de nationale noodzaak van een eigen kolenproductie, kwam binnen enkele jaren in het geding. Natuurlijk, als je nu dit gedenkboek leest, dan dringt zich onweerstaanbaar de gedachte op 'het kan verkeren'. Het zal de lezer niet opvallen dat in 1952 meer woorden werden besteed aan de 'tijden van aarzeling, van druk en tegenspoed' dan aan de andere zijde van de balans, de 'tijden van voorspoed'. De zinsnede 'de Last van 1901, die van Lely en van Nolens' was niet alleen bedoeld als metafoor. Een generatie, waarvan mijn directeur Raedts wellicht de laatste was, meende dat het bestaansrecht van de Nederlandse mijnbouw niet louter een bedrijfseconomische was. Mijnbouw was letterlijk een last.

Deze generatie was zich bewust, dat de Limburgse steenkolenwinning permanent in het geding was. De Europese kolenmijnbouw in zijn geheel bevond zich op zijn laatst sedert 1920 in een structurele crisis. Economische indicatoren verhulden dit niet. Toen mijn ingenieur J. Muller zich in 1938 aan bedrijfseconomische beschouwingen waagde, kon hij niet anders dan concluderen dat een kapitaalrendement van 3,5 procent onbevredigend was voor een industrie met een groot risico. De gedachte dit gegeven te interpreteren als een signaal dat het beter was de steenkoolwinning te staken, kwam evenwel niet bij hem op. De mijn directies zelf benadrukten in deze tijd dat men het mijnbedrijf niet in economische termen, maar in technische moest beoordelen. 'Mining is chance' was in deze kringen een ander geveugeld woord, waarmee men de economische basis van het bedrijf karakteriseerde. Over 'de Last van Lely en van Nolens' en de veranderde opvattingen over de draagbaarheid ervan, is het laatste woord nog niet gezegd.

Het is al vaker gesignaleerd, in de bedrijfsgeschiedenis bestaat een onmiskenbare voorkeur voor succesvolle ondernemingen. Een impliciet kenmerk van succes blijkt te zijn dat bedrijven het eeuwige leven hebben. In publikaties wordt daarom onevenredig veel aandacht besteed aan conceptie, oprichting en startproblemen. De geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg brengt de andere kant van de levenscyclus aan het daglicht. Het boek van Messing is een schoolvoorbeeld hoe boeiend het eind van een onderneming of bedrijfstak kan zijn.

B. Gales

R. A. D. Renting, e. a., ed., *Voor burger en bestuur. Twintig jaar Nederlands archiefwezen 1968-1988* (Archiefpublicaties II; S. 1.: Vereniging van Archivarissen in Nederland, Hilversum: Verloren, 1988, 251 blz., f25,-, ISBN 90 71251 10 1).

Onder redactie van oud-voorzitters van de Vereniging van archivarissen in Nederland is in 1988 een publikatie verschenen over het Nederlandse archiefwezen vanaf 1968, het jaar waarin de Archiefwet 1962 in werking trad en mr. A. E. M. Ribberink de taak van algemeen rijksarchivaris op zich nam. Het afscheid van Ribberink als Nederlands toparchivaris bood een welkome gelegenheid deze periode van twintig jaar vanuit verschillende gezichtspunten te belichten. De redactieleden hebben er zich niet aan onttrokken ieder zelf een bijdrage te leveren. Daarnaast zijn als auteurs deskundigen op specifieke terreinen aangezocht. Zoals archivarissen betaamt heeft de redactie de bijdragen ingedeeld volgens een indelingskarakteristiek van algemeen naar bijzonder.

F. C. J. Ketelaar, de tegenwoordige algemeen rijksarchivaris, opent de reeks met de meest algemene bijdrage over de globale ontwikkeling en het reilen en zeilen van de overkoepelende

organisaties Archiefraad en de Vereniging van archivariissen alsmede de rol van Ribberinks voorganger als algemeen rijksarchivaris, de opmerkelijke J. L. van der Gouw. Het kerngedeelte van het boek wordt gevormd door de artikelen van de hand van E. D. Eijken over de rijksarchiefdienst en van R. A. D. Renting, die de gemeentearchieven voor zijn rekening neemt. In het artikel van Eijken krijgt de betekenis van de scheidende algemeen rijksarchivaris meer impliciet dan expliciet gestalte, hetgeen een pluspunt genoemd mag worden. Renting beschrijft archiefzaken waarbij hijzelf ten nauwste betrokken is geweest op een wijze die duidelijk maakt dat betrokkenheid op zich voor geschiedschrijving in bepaalde gevallen wel terdege een pre kan zijn. I. W. L. A. Caminada zet uiteen hoe provinciale archiefinspecteurs hun functie gedeeltelijk overbodig kunnen maken door een 'dekkend net' van streekarchieven op te richten.

Daarna belicht Moorman van Kappen de archiefraad als extern ambtelijk adviescollege met speciale aandacht voor de rol van algemeen rijksarchivaris in dit gremium. I. Schöffer en A. Th. van Deursen zijn met Moorman van Kappen de enige auteurs buiten de kring van archivariissen, die een bijdrage voor het boek geleverd hebben. Schöffer behandelt de delicate relatie tussen de twee waarden openbaarheid en privacy, die met elkaar op gespannen voet staan. Van Deursen gaat in op de verhouding archief en geschiedwetenschap. W. E. Goelema en A. J. M. den Teuling hebben ieder een bijdrage geschreven over twintig jaar registratuur, de eerste over de rijksadministratie, de laatste de registratuur bij provincies, gemeenten en waterschappen betreffende. De oud-directeur van de Rijksarchiefschool, J. P. Sigmond, gaat in op de opleiding tot archivaris en ontvouwt daarbij een interessante visie, die uitgaat van de archivaris als informatie-manager, als beheerder van een databank. C. O. A. Schimmelpenninck van der Oije heeft de particuliere archieven tot onderwerp en moet tot zijn teleurstelling constateren dat archieven, bibliotheken en musea niet tot wezenlijke afspraken kunnen (of willen?) komen over terreinafbakening inzake de acquisitie.

B. Woelderink en E. van Laar schrijven over de internationale betrekkingen, Woelderink over de internationale samenwerking in het algemeen en Van Laar over de bijzondere relatie met de voormalige koloniën, met name Indonesië. Eén van de grote triomfen van Nederlands archiefwezen in deze periode betreft de nieuwe archiefgebouwen. L. P. L. Pirenne behandelt deze belangwekkende materie. Mevrouw W. Chr. Pieterse is de auteur van een artikel over archiefconservatie en -restauratie, op welk terrein aanzienlijke vorderingen te melden zijn. Hetzelfde kan helaas niet worden beweerd over de ontwikkeling van de archivistiek, waarover P. J. Horsman overigens op zo'n luchtige en onderhoudende wijze schrijft alsof hij iedere associatie van de beginregel van de aloude 'Handleiding' voor het inventariseren: 'Dit is een vervelend boek en een kleingeestig boek' met de moderne archivistiek wil vermijden.

J. N. T. van Albada en J. A. M. Y. Bos-Rops behandelen de educatie en 'public relations', waarbij de educatieve activiteiten van het Rotterdamse gemeentearchief tot richtsnoer dienen. J. H. M. Wieland en F. Keverling Buisman, tenslotte, hebben gezamenlijk de groei van de publieke belangstelling beschreven. Als historici en futurologen vatten zij de ontwikkeling van het archiefwezen samen in de vergelijking met de evolutie van de buurtwinkel via supermarkt naar postorderbedrijf.

De publikatie als geheel beschouwende moet worden vastgesteld dat de talrijke invalshoeken overlappingen van de behandelde stof onvermijdelijk maken. Bovendien heeft niet iedere auteur zich op het beginjaar 1968 laten vastpinnen. Historische ontwikkelingen kennen nu eenmaal varianten in termijnen. Met name Horsman en Pirenne hebben zich in hun artikelen over archivistiek en archiefnieuwbouw op het brede pad van de lange termijn begeven. De tweeslachtigheid van het uitgangspunt ('gedenboek' twintig jaar Archiefwet en *album amicorum*) is

nauwelijks in de publikatie als geheel terug te vinden. Dit mag een compliment voor de redactie heten. De eindconclusie kan dan ook niet anders luiden dan dat het boek een waardevolle aanwinst voor de geschiedschrijving van het Nederlandse archiefwezen betekent.

R. H. Krans

A. Ph. de Vries, *Een kwarteeuw agrarisch leerlingwezen. De velerlei invloeden op de inrichting en de omvang van de drie agrarische leerlingstelsels* (Agrarisch onderwijskundige reeks XII; Wageningen: Vakgroep agrarische onderwijskunde, 1989, 312 blz., f29,-, ISBN 90 71234 12 6).

Dit is niet een boek dat door historici van dit moment snel ter hand zal worden genomen, want het gaat om een beschouwing die in hoofdzaak van onderwijskundige aard is. Dat het onderwerp een periode van 25 jaar bestrijkt, doet daar weinig aan af. De materie wordt alleen van bi nenuit, vanuit een onderwijskundig referentiekader behandeld. De summier historische gegevens over de ontwikkeling van het agrarisch onderwijs in Nederland, de invoering van de leerplicht en het ontstaan van het leerlingwezen in de periode vóór ca. 1960 zijn voornamelijk ontleend aan de overzichtswerken van N. B. Goudswaard en P. J. Idenburg. Hun enige functie is de indruk te voorkomen dat allerlei regelingen ten aanzien van het leerlingwezen in de jaren zestig uit de lucht zijn komen vallen. Ofschoon het leerlingwezen (een combinatie van een beroepsopleiding in de beroepspraktijk met beroepsbegeleidend onderwijs) al kort na de eerste wereldoorlog bij de wet werd geregeld, is het huidige bestel geënt op de wet op het leerlingwezen van 1966. Deze verschaft de wettelijke basis voor de scholing en begeleiding van de explosief toegenomen aantallen leerlingen-in-opleiding in de industriële sector van Herrijzend Nederland. Vanaf het einde van de jaren zeventig kreeg het leerlingwezen pas echt de wind mee en de auteur geeft ruitelijk toe dat dat veel meer had te maken met de schrikbarende oplopende cijfers van de jeugdwerkloosheid dan met pedagogische en onderwijs-sociologische motieven. Wie herinnert zich niet de warme pleidooien van de 'commissie Wagner' voor een betere aansluiting van het onderwijs op de vraag uit de arbeidsmarkt?

Het agrarisch leerlingwezen kwam relatief laat van de grond en is binnen het gehele bestel een buitenbeentje gebleven. Het eerste brengt de auteur in verband met de lange traditie van met onderwijs gecombineerde werkzaamheid op het bedrijf binnen de agrarische sector en met de typische agrarische bedrijfsstructuur, waarin beroep en bedrijf tot voor kort vrijwel uitsluitend van vader op zoon werden doorgegeven. Het tweede is te verklaren uit het feit dat het agrarisch onderwijs van oudsher nauw verknoot is geweest met de agrarische sector en dat is tot op de dag van vandaag zo gebleven: nog altijd is het agrarisch onderwijs het enige onderwijs in Nederland dat niet ressorteert onder de minister van onderwijs en wetenschappen. Aan de hand van een heldere kwalitatieve doorlichting van de drie agrarische leerlingstelsels die in de afgelopen vijftig jaar zijn ontstaan (een voor de land- en tuinbouw, een voor bosbouw en cultuurtechniek en een voor de levensmiddelenindustrie) wordt de feitelijke 'status aparte' van het agrarisch leerlingwezen binnen het algemene bestel voldoende duidelijk. Met de plannen om allerlei bestaande vol- en deeltijdopleidingen te integreren in zogenaamde AOC's (Agrarische Opleidings Centra) zal die aparte positie van het agrarisch leerlingwezen binnen het algemene bestel verder worden geaccentueerd. Overigens neemt het daarbinnen in kwantitatieve termen maar een bescheiden, bijna marginale plaats in.